

הרב אוהד פיקסלר

נשים בבית הכנסת ובקהילה

■ הקדמה ■ קווים מנחים כלליים ■ סוגיות
הלכתיות: הצטרפות למניין; עזרת הנשים;
מניין נפרד לנשים; שיתוף בבית הכנסת
שלא בהובלת התפילה; חלקים נוספים
בתפילה; אירועים קהילתיים ■ מן הפרט
אל הכלל ■ סיכום

הקדמה

שינויים רבים חלים בחיינו בעשרות השנים האחרונות והם באים לידי ביטוי במגוון הקשרים: ביחס לנשים במקומות העבודה, בחיי המשפחה ובחברה הכללית. שינויים אלו אינם פוסחים גם על עולמנו הדתי, זה האישי וזה הציבורי, ובשנים האחרונות ישנו עיסוק נרחב בדרכי התאמתה של עבודת ה' לעולם המודרני - כך שתהיה משמעותית, רלבנטית ונוכחת בחיי היום־יום של נשים ושל גברים.

מהפכת לימוד התורה לנשים, המשתקפת בפריחתו של עולם המדרשות ושל מסגרות לימוד נשיות נוספות, מוכרת לנו כבר שנים רבות, וכתיאורו של הרב נחום אליעזר רבינוביץ:¹

בדורות אחרונים, שהנשים לומדות ומשכילות, יש חשיבות וגם ערך ומעלה בכך שהנשים תלמדנה תורה, וכבר כתב החפץ חיים שנשתנו הזמנים מימים עברו. הרי לא ייתכן שהאישה תהיה משכילה בכל תחומי החיים, מלבד בתורה שהיא עץ חיים למחזיקים בה!... לא רק בתחום המעמד האישי, במסגרת הפנים

1 הרב נחום אליעזר רבינוביץ **מסילות בלבבם** (התשע"ה), עמ' 431-432. וראה גם בדברי הרב יעקב אריאל בספרו **הלכה בימינו** (הרב יעקב אפשטיין עורך, התש"ע), החל מעמ' 160.

משפחתית, חלו תמורות, אלא גם במרחב הציבורי, ושם התמורות היו גדולות עוד יותר... הבדלים התלויים בנסיבות ובאורח החיים וקשורים לתנאי הזמן ולשינויי הדורות...

אולם הצורך בשינויים האמורים אינו נוגע רק ללימוד תורה, והוא שייך לא פחות בהקשרים קהילתיים ומשפחתיים של עבודת ה'. לנגד עינינו אנו חוזים בצורך כן ואמיתי בכך שהעולם הדתי יתפוס חלק משמעותי משגרת החיים, גם כאשר האדם עסוק בחיי משפחה ועבודה שאינם מותירים לו זמן ומקום נפשי ללימוד תורה. בעבור הגברים, קיימת השלמה כזו במישור הקהילתי - בעולם התפילה ובבית הכנסת - וכמאלה עולה השאלה: כיצד נכון לשלב נשים בבית הכנסת ובקהילה כך שישמשו מרחב משמעותי גם בעבורן?

שאלה זו ניצבת באופן משמעותי יותר בפני קהילות חדשות, שאין בהן מסורות קבועות משנים קודמות ומאידך נדרש מהן לקבוע ולעצב את נוסח התפילה וסדרה - ולעתים אף לתכנן את מבנה בית הכנסת - כך שכל חברי הקהילה, ובכללם הנשים שהנן מחצית מהקהילה, ימצאו את בית הכנסת כמקום ייחודי בעבורם. מובן שתביעה זו רלבנטית גם בעבור בתי כנסת ותיקים, אך בהקשרים כאלו מדובר לעתים במהלך מורכב יותר הדורש שינויים מהמסורת המקובלת באותו מקום.

כאמור, שאלות אלו קשורות לנושאים קונקרטיים כגון נטילת חלק בתפילה ובקהילה, אך הן עשויות להשפיע גם על עיצובו הארכיטקטוני של בית הכנסת - שבמצבים מסוימים מגביל מבחינה טכנית את מימושו של אפשרויות שונות. זוהי אפוא סיבה נוספת לדחיפותן של שאלות אלו, לעתים, בקהילות חדשות המצויות בראשית דרכן.

השמירה על מסורת ומנהגי אבות עומדת בבסיסן של הלכות והנהגות רבות, והיא ראויה ונכונה במיוחד כלפי סדרי בית כנסת והתפילה. מאידך, יש לזכור כי מציאות החיים בת זמננו שונה מזו של העבר, ועלינו למצוא את הדרך שתמשיך את מנהגי האבות אך תקרב את בני דורנו אל בית הכנסת, ולוודא שלא ייהפך חלילה למוסד זר ומנוכר. האתגר העומד בפנינו אם כן הוא למצוא את שביל הזהב שבין הנאמנות למסורת ובין צורכיהם של בני דורנו.

מאמר זה אינו מתיימר להציג פתרון כולל לבעיה הנזכרת, ומטרתו היא תיאור תהליכים ומחשבות שעולים בי בעקבות חברות בקהילה אשר מתמודדת עם שאלות אלו.²

2 בשנה האחרונה, הקהילה שבה אני חבר (קהילת "בר לב" במזכרת-בתיא) עוסקת יחדיו בשאלות אלו. מדובר על תהליך קהילתי של שיח ולימוד במטרה לגבש עקרונות כלליים בקהילה מגוונת וכן הנחיות

בשורות הבאות נציג את הסוגיות השונות ממספר נקודות מבט, נציע תיחום וסיכום קצר של ההיבטים ההלכתיים הרלבנטיים, וכן נציג גבולות גזרה הלכתיים לדיון הקהילתי. לסיום, נעלה הצעה להסתכלות כללית על הנושא.

בשולי ההקדמה יש להעיר כי דומה שלא נכון להציע פתרון אחיד לשאלות אלו, והפתרון הראוי משתנה בין קהילה לקהילה. הסוגיות הנידונות טומנות בחובן רגישות רבה, ולעתים קרובות נוצרים בעקבותיהן מתחים בין חברי הקהילה. ראוי אפוא ששאלות אלו יעלו לליבון במסגרת הקהילה, כחלק מתהליך של לימוד ועבודת ה', ולשם כך צריך כלל הציבור להכיר את הסוגיות ההלכתיות, נוסף למטען האישי והמסורת שכל אחד מבני הקהילה נושא עמו.

קווים מנחים כלליים

בנידון שלפנינו יש להבחין בין שני סוגי שאלות: שאלות הלכתיות ושאלות הקשורות להנהגה חברתית-קהלית. בכל נושא עלינו לבחון, ראשית, מהי ההלכה: מה נמצא בתוך גבולות ההלכה המקובלת ומה מצוי מחוץ לה? בהקשר זה יש לציין כי במקרים רבים ישנן גישות שונות בתוך העולם ההלכתי, וניתן למצוא גישות הלכתיות מבוססות, גם אם לא כל הפוסקים צידדו בהן. במקביל, יש לזכור ש"לא הכול הלכה", ובייחוד בתחומים אלו יש לבחון מה נכון וראוי מבחינה חברתית בעבור הציבור העומד לפנינו, ולעתים הנחיה שמתאימה לקהילה אחת אינה מתאימה לקהילה אחרת.

לכן, לא ניתן לדבר על פתרון כולל ולשם גיבוש דרכי הפתרון יש צורך בתהליך קהילתי, שבמסגרתו יישמעו הקולות השונים המצויים בתוך הקהילה וכך לא ייווצר קרע פנימי כתוצאה מתהליכים אלו. לאור כל זאת, ניתן לאזן בין הסגנונות השונים בקהילה באופן שכל אחד יוכל למצוא בה את מקומו ולכבד את חבריו.

הלכה למעשה. התהליך מאתגר וכולל מפגשים בין חברי הקהילה, לימוד הנושאים השונים והרצאות של תלמידי חכמים ותלמידות חכמים העוסקים בסוגיות אלו. תודה מיוחדת לחבריי בנימין וחנה על הובלת התהליך. מספר ניירות עמדה המנסים להתמודד עם שאלות אלו פורסמו בשנים האחרונות. ראה: רבני "בית הלל", "שותפות נשים במצוות ובקהילה", אתר "בית הלל" (www.beithillel.org.il/show.asp?id=57852#.WQbgrdorkKUL); הרב יובל שרלו "הצעה למנהג הקהילות בנושא מעמד הנשים בבית הכנסת", אתר ישיבת "אורות שאול" (www.ypt.co.il/beit-hamidrash/view).⁵⁷⁴²; הרב אריה שטרן "על שילוב הנשים בפעילות הדתית בקהילה" **צחר** יד 37 (תשס"ג). על תחושות הנשים בבית הכנסת ראה בדבריה של ורד נעם "מעבר למחיצה הפנימית", **מוסף "שבת"**, **מקור ראשון**, גיליון 805 (11.1.2013), tinyurl.com/noam-mehitza.

כאשר אנחנו בוחנים את השאלות ההלכתיות, אנו מצויים בין שני קטבים. מצד אחד עלינו לזכור כי "רפורמה" פירושה יצירת סטנדרטים חדשים, ולפיכך "רפורמה" אינה רק התרת האסור, חלילה, אלא גם חידוש חומרות שאין להן מקור בתורה, ו"שלא שערום אבותינו".³ מצד שני, עלינו לזכור את חשיבותם של המנהג ומסורת הדורות, עד שלעתים "מנהג מבטל הלכה" ומקובלנו ש"מנהג ישראל דין הוא". ישנה אם כן חשיבות רבה בשמירה על המנהגים ועלינו להיזהר מפני חידושים שאינם לרוח ההלכה.⁴

עולם התפילה, כפי שהוא קיים זה למעלה מאלפיים שנה, התעצב והתעצם במשך כל שנות הגלות, ומאז ימי ר' יוחנן בן זכאי וחורבן המקדש, בית הכנסת הוא מרכז החיים הדתיים. בית הכנסת הוא אם כן בסיס העולם היהודי המוכר לנו, ולכן אך טבעי שכאשר נשים רוצות למצוא את חלקן בקהילה ובעולם התפילה הן פונות לעבר בית הכנסת. בצורה נוספת, ישנה אפשרות של חידוש מסורות בעבור נשים בתוך עולם בית הכנסת והקהילה, שאינה קשור לתפילה במניין. בדרך זו הנשים ינהיגו דרך חדשה בעבודת ה' שלא קיימת בעולם התפילה המסורתי בבית הכנסת, ואירועים הקשורים לדרך זו תיעשה ייעשו רק בנוכחות נשים. בפנייה לכיוון זה יש תועלת רבה, הן משום שאין בכך חשש לעירוב בין המינים, הן משום שהיבט זה אינו קשור לשאלות הלכתיות הנוגעות לדיני מניין וציבור. מאידך, הפנייה לכיוון זה עשויה לעורר קשיים הנובעים מיצירתה של מערכת שלא הייתה קיימת בעבר.

סוגיות הלכתיות

הצטרפות למניין

בחלק שלפנינו נפרוס את השאלות ההלכתיות השונות הקשורות בנושא זה ונבחן את מעמדן. איני מתכוון במסגרת מצומצמת זו למצות את כל צדדי השיח ההלכתי הרלבנטי,

3 הרב רבינוביץ, לעיל הע' 1, עמ' 122, וראה שם בפרק כולו. בעניין זה הרחיב הרב קוק בתשובותיו לגבי שמן שומשומין (שו"ת אורח משפט, סימנים קיא-קיד) וכתב: "וחלילה לנו למנע את הטוב ולאסור את המותר... אבל אם נאסור אפילו דברים הבאים על ידי המצאה חדשה שלא הי' מעולם כלל, יאמרו שהרבנים חפצים להחמיר מלבם ואינם חסים על הצבור, ובזה יש נתינת יד לפרצות גדולות, ד' ישמרנו... ועיקר הנט' לחומרות יתירות, במה שיש דרך סלולה ע"פ דרכי התורה להקל אין זה מילתא דחסידותא כלל וכבר גנה ענין זה קדוש ד' הרח"ו ז"ל בהקדמתו לספר עץ חיים, ודייק, שזוהי מדה של המתרחקים מפנימיות התורה רחמנא לצלן מהאי דעתא... שאין זה נכון להחמיר במקום בו מבחינה הלכתית הדבר מותר". וראה גם הרב אהרן סולובייצ'ק עוד ישראל יוסף בני חי (התשנ"ג), סימן לב, עמ' ק, בעניין קדיש יתומה.

4 נעיר כי בשאלות אלו אין מקום לשימוש במונחי "חומרא" ו"קולא", שכן החמרה לצד אחד משמעה הקלה לצד אחר, ואולי גם פגיעה בצדדים אחרים.

אלא להציג את הכיוונים ההלכתיים השונים, לתחום את השאלות ולבחון את אפשרויות הפתרון.⁵

נקודת המוצא של עיוננו היא פסק ה"שולחן ערוך" (אורח חיים, סימן נה, סעיף א):
אומרים קדיש. וא"א אותו בפחות מ' זכרים בני חורין גדולים שהביאו ב' שערות,
וה"ה לקדושה וברכו שאין נאמרין בפחות מעשרה.

לכל "דבר שבקדושה" יש אפוא צורך במניין, כלומר בהתאספות של עשרה גברים.⁶ כמו כן, ה"שולחן ערוך" פוסק בעקבות הגמרא (מגילה כג ע"ב) והרמב"ם (משנה תורה, תפילה, פרק יב, הלכה יז) כי אף שעקרונית אישה עולה למניין שבעה, "אבל אמרו חכמים: אשה לא תקרא בצבור מפני כבוד הצבור" (שולחן ערוך, אורח חיים, סימן רפב, סעיף ג).⁷ לאור דברים אלו נראה שאין מקום לאפשרות שאישה תיחשב כחלק ממניין או תוציא את הציבור ב"דברים שבקדושה" ותשמש כבעלת תפילה, וכן נראה שהיא אינה יכולה לעלות לתורה או לקרוא בתורה בציבור.

עזרת הנשים

אחד מהנושאים המרכזיים שעולים לדיון בבית הכנסת נוגע לשאלת אופי המחיצה בין עזרת הנשים לעזרת הגברים. הדיון מתחיל בדברי הגמרא לגבי שמחת בית השואבה במקדש (סוכה נא ע"ב) ולאורם דנו הפוסקים מהי המחיצה הראויה ב"מקדש מעט".

5 פסיקת ההלכה שתובא להלן היא לאור עקרון קבלת ה"שולחן ערוך" עם כל נושאי כליו כאבני היסוד ההלכתיים. בעניין זה ראה מאמרו של אחי הרב דרור פיקסלר "דרכים בפסיקת הלכה" המעיין (מהד) 50 (התשס"ה). עקרונות פסיקת ההלכה המקובלים מגדירים את גבולות הגזרה של השיח ההלכתי, וכלשונו של אחי במאמרו הנ"ל: "...התקבל השו"ע על ידי כל ישראל. אך מה שהתקבל לא היה מה שכתבו מרן הב"י והרמ"א, אלא השו"ע כפי שנדפס, עם כל נושאי כליו. קבלת כלל הדעות מאפשרת מרחב פסיקה גדול ביותר בכל נושא, וההלכה לא נשארה חתוכה גם אחרי חיבור השו"ע. עיקרון קבלת ספר השו"ע עם כל נושאי הכלים שעליו הינו דבר יסודי בעולמה של ההלכה". ראה גם בדברי הרב רבינוביץ, לעיל הע' 1, עמ' 137 ובסמוך לו.

6 ישנם דיונים בעקבות סוגיות הגמרא (ברכות כא ע"ב; מגילה כג ע"ב) אם כלל זה הנו מדין הגמרא או שהתגבש בתקופת הראשונים. איננו נכנסים לדיון זה, ונקודת המוצא היא ההלכה המקובלת לאור פסקי הרמב"ם (משנה תורה, תפילה, פרק ח, הלכות ד-ו, וראה פירוש "יד פשוטה" על אתר) וה"שולחן ערוך" שהתקבלו על ידי כלל ישראל. עוד בנושא זה ראה במאמרו של הרב אריה פרימר "מעמד האשה בהלכה - נשים ומניין" אור המזרח לד (חוברת א-ב) 69 (התשמ"ו).

7 רבות נכתב בסוגיה זו, וגם בנושא זה נקודת המוצא היא כפסק הרמב"ם וה"שולחן ערוך" שהתקבל במסורת ישראל. בעניין זה ידועה שיטתו השונה של הרב דניאל שפרבר בספרו דרכה של הלכה (התשס"ו), וראה עוד: Aryeh A. Frimer & Dov I. Frimer, "Women, Kri'at haTorah and Aliyyot" 46(4) TRADITION 67 (2013) (לגרסה בעברית ראה Aliyyot (tinyurl.com/bgu-ac-il-Aliyyot); אליאב שוחטמן 'עליית נשים לתורה' סיני קלה-קלו, רעא (התשס"ה); הרב שלמה ריסקין 'עליית נשים לתורה' תחומין כח 258 (התשס"ח).

בקרב הפוסקים בדור האחרון מצויות שתי גישות עקרוניות לעניין זה: לפי גישה אחת, מטרת המחיצה היא למנוע הסתכלות של גברים בנשים במהלך התפילה;⁸ ואילו לפי הגישה השנייה, מטרתה של המחיצה להבדיל בין הנשים והגברים ולמנוע קלות ראש ושיחה בין המינים במהלך התפילה.⁹

השלכותיה ההלכתיות של מחלוקת זו הן גובהה של המחיצה ואופייה (אטומה או בעלת רווחים וחלונות). ה"שרידי אש" מסכם מחלוקת זו ומכריע כגישה השנייה:

ובדבר שיעור גובה המחיצה, נולדה מחלוקת באמריקה. הגאון ר' משה פיינשטיין שליט"א, גאון גדול ומוכח בהוראה, פסק שדי אם המחיצה גבוהה י"ח טפחים, למטה מהכתפיים, כדי שלא יבואו האנשים והנשים לדבר זע"ז ולבוא ע"י כך לקלות ראש, ואעפ"י שיכולים להסתכל. מ"מ מותר... וכנגדו יצא האדמו"ר מסאטמאר ועמו כל רבני אונגארן ואסרו מחיצה כזו, ופסקו שהמחיצה צריכה להיות גבוהה מעל הראשים...

ולי נראים יותר דברי הגאון רמ"פ שליט"א וראיותיו... ובזמננו הנשים מקפידות מאוד אם מרחיקים אותן מבתי התפילה, והליכה לתפילה בביהכ"נ היא בזמננו קיום היהדות לנשים ולאמהות. ולכן עצתי לכת"ר לעשות מחיצה גבוהה י"ח טפחים ותבדיל בין הנערים ובין הנערות.¹⁰

מדובר אפוא על שתי מסורות באשר למטרתה של המחיצה, ורבים סומכים על שיטת הרב פיינשטיין וה"שרידי אש" בנושא, וכפי שממשיך וכותב ה"שרידי אש":

אמנם רבני אונגארן מחמירים מאוד ודורשים שהמחיצה תהי' גבוהה למעלה מראשי הנשים, ועוד מרחיקים ללכת ודורשים שבאם אין בביהכ"נ מחיצה כזו אסור להתפלל שם, ואסור לנשים לבוא ולהתפלל ומוטב שישארו בבתייהם. וודאי

8 עיקרון זה עולה מדברי הרמב"ם ב"פירוש המשניות" (סוכה ה, ב). בדור האחרון ראה שו"ת ציץ אליעזר, חלק ז, סימן ח.

9 עיקרון זה עולה מדברי הרמב"ם (משנה תורה, שופר וסוכה ולולב, פרק ח, הלכה יב). בדור האחרון ראה שו"ת אגרות משה, אורח חיים, חלק א, סימנים לט-מג.

10 שו"ת שרידי אש, חלק א, סימן ח. יש לציין שההכרעה ההלכתית בשאלה זו נתונה במחלוקת גם בקרב רבני הציבור הדתי-לאומי. דוגמה לגישה הראשונה ניתן למצוא בשו"ת חבל נחלתו (חלק י, סימן ג): "המחיצה עיקרה להבדלה בין האנשים והנשים... אלא שמשמשים בה אף למניעת הסתכלות. וכיון שהגברים נעים ונדים ומסתובבים ממילא אם המחיצה לא תסתיר את הנשים, האנשים יכשלו. וברור שמחיצה אשר משמשת להבדלה בהרבה תחומים הלכתיים... ולענ"ד צריכות הנשים להתרגל לכך שהן משתפות בתפילה ללא ראייה ולכל היותר מסתכלות מבין החרכים וכד'. אבל ברגע שאתה נותן דברך לשיעורים ומגדיר גבהים וכד' אתה בא לפריצת המחיצה והעברת ילדים וכו' וכו'". במאמר זה אנו צועדים בדרך שונה.

שכוונתם לטובה, לשמור על הצניעות כפי שהיתה נהוגה בדורות הקודמים, אבל בזמננו נשתנה המצב ונשתנו הטבעים, והנשים אם תשארגנה בבית ולא תבואנה לביהכ"נ תשתכח מהם תורת היהדות לגמרי, ובוודאי שאסור להדיחן ולהרחיקן בגלל חומרא יתירה שאין לה יסוד מוצק בש"ס ופוסקים.

לשאלה בנוגע למטרתה של המחיצה, השלכות רבות על מבנה בית הכנסת. אחת ההתלבטויות המשמעותיות בתכנון בית כנסת חדש היא מיקום עזרת הנשים בבית הכנסת. הסוברים כשיטת רבני הונגריה מעדיפים ליצור הפרדה מפלסית משום שכך יורחקו הנשים מעזרת הגברים ותימנע בעיית ההסתכלות. לעומת זאת, גישתו של הרב פיינשטיין מאפשרת למקם את עזרת הנשים (כולה או רובה)¹¹ במפלס אחד, ויש למיקום זה יתרונות רבים:

- מבנה בית הכנסת הופך למזמין וידידותי כלפי הנשים, אשר שומעות את התפילה בצורה מיטבית ומרגישות חלק אינטגרלי מן המתרחש בבית הכנסת.¹²
 - בניית עזרת הנשים במפלס נפרד יוצרת בעיות של נגישות בעבור נשים מבוגרות או נכות וכן בעבור נשים צעירות המגיעות עם עגלה וילדים קטנים לבית הכנסת.¹³
 - בדרך זו, עזרת הנשים היא חלק בלתי נפרד מבית הכנסת וקדושה בקדושת בית כנסת.¹⁴
 - הפרדה מפלסית מקשה מבחינה טכנית על שילובן של נשים בבית הכנסת גם בהקשרים המותרים על פי ההלכה - שבהם נדון בהמשך המאמר.
- שיקול נוסף שמוזכר לעתים בדיון על אופייה של המחיצה, ותומך בהעדפת הפרדה מפלסית, הוא החשש משמיעת קולן של הנשים על ידי הגברים במהלך התפילה. ניסוח של שיקול זה מופיע בתשובתו של הרב קוק:

11 אכן, במקרים רבים ישנן בעיות תכנוניות בבניית עזרת הנשים במפלס אחד, ולכן מומלץ שלפחות חלק מסוים ומכובד של עזרת הנשים ימוקם במפלס התפילה.

12 על נושא זה ראה גם במאמרו של הרב אוריאל כהן "נוכחות נשים בבית הכנסת" בית הכנסת בהלכה, בהשקפה ובחינוך היהודי 99 (התש"ס).

13 הנגשת עזרת הנשים היא חובה בתכנון בית הכנסת, הן מבחינת החוק במדינת ישראל הן מבחינה הלכתית. ראה: הרב יהודה זולדן "חובת המתפללים להנגשת בית כנסת לנכים ואנשים עם מוגבלות" שו"ת 7 (התשע"ה); הרב משה בארי "כפיית הציבור להנגיש בתי כנסת" צהר מא 37 (התשע"ז).

14 במסגרת מאמר זה לא נרחיב את הדיון בנושא קדושת עזרת הנשים, ונדגיש כי סביר שהבנה זו בדבר קדושתה של עזרת הנשים היא על פי כל השיטות המובאות באחרונים. ראה: הרב צבי רייזמן רץ כצבי - ענייני נשים בהלכה א (התשע"ה), סימן ג, אות ה, על פי שו"ת קרן לדוד (אורח חיים, סימן לג); שיעור באתר "עולמות" בנושא קדושת עזרת נשים (tinyurl.com/olamot-ezrat-nashim).

ק"ו הדברים שאנו חייבים לגדור את הפרצה של השמעת קול זמר ושיר של אשה בביהכ"נ, ותערובות הקול הוא בודאי יותר חמור, שהרי קול זמר באשה ערוה... וק"ו שהוא איסור כפול אם מכוונים לכך וקובעין זה האיסור במקום קדוש... והוי כאש בנעורת... ובמקום קדוש צריכים יותר להתרחק מכל דבר המביא לידי עבירה, או הרהור, שבמקום שהקדושה מתגברת מתגבר לעומת זה גם היצה"ר.¹⁵

כנגד גישה זו ישנם הסבורים כי דווקא משום שעוסקים בדברים שבקדושה בהפרדה, חשש זה אינו מוביל להרהור וחשש עברה. בדרך זו צעד ה"שרידי אש" (חלק א, סימן ח) וכתב:

ומה שהנערות מתפללות בקול רם - אין בכך כלום. וכבר התיירו גדולי אשכנז ובתוכם הגאון ר' עזריאל הילדסהיימר זצ"ל לאנשים ולנשים לזמר ביחד זמירות, משני טעמים: א. תרי קלי לא משתמע. ב. זמירות קודש אין מביאים להרהור עבירות.¹⁶

מניין נפרד לנשים

כפי שראינו, נשים אינן יכולות ליצור מניין במובנו ההלכתי, אך ישנם מקרים שבהם נשים יכולות להתארגן וליצור כעין מניין - לשם קריאת התורה, קריאת מגילה או לשם התכנסות אחרת. מציאות זו מוכרת לנו מתקופת ראשוני אשכנז שבה היה קיים "בית כנסת של נשים", מקום נפרד שבו התקבצו נשים כדי להתפלל ואף שימשו בו כחזניות וכדרשניות.¹⁷ במצבים כגון אלו אין כמובן חשש מערבוב בין המינים, אך יש לבחון אילו מצוות ניתן לקיים בהם.¹⁸

15 שו"ת אורח משפט, סימן לה. בדרך זו פסקו: הרב שלמה אבינר (שו"ת שאילת שלמה, חלק א, סימן תלה); הרב יעקב אפשטיין (שו"ת חבל נחלתו, לעיל הע' 10), והרב יעקב אריאל (תשובה באתר "מכון התורה והארץ" בנוגע לשירת נשים בבית הכנסת). לגבי תשובתו של הרב קוק ראה בספרו של הרב נריה גוטל חדשים גם ישנים (התשס"ה), עמ' 23, העומד על כך שחלק מתשובה זו אינו מסתמך על יסודות הלכתיים רגילים אלא על עקרונות הגותיים.

16 בדרך זו כתב גם הרב אליעזר מלמד בתשובה באתר "ישיבה" (www.yeshiva.org.il/ask/572): "מותר לנשים לשיר, הואיל והן בעזרת נשים, ואין רואים אותן, ואין אפשרות להבחין ולהבדיל מי שרה".

17 ראה דוד שפרבר "הנשים המפללות לעצמן" - עזרת נשים באשכנז בראי האמנות היהודית "להיות אישה יהודייה ב 361 (התשס"ג), בעיקר בעמ' 365-369.

18 מניינים רבים כאלו מתקיימים כיום בבתי פרטים, במקביל לתפילה בבית הכנסת, ונראה שיש חשיבות לשלבם במסגרות הקהילתיות באופן רשמי.

קריאת התורה נחשבת כ"דבר שבקדושה" ומוטלת על הציבור, ולפיכך לקריאה במעמד של עשר נשים אין מעמד הלכתי של קריאת התורה.¹⁹ לכן, לא ניתן להגיד "ברכו" ולא לברך ברכות התורה במסגרת זו. כדי לפתור את הבעיה האחרונה, היו שהציעו שנשים לא תברכנה את ברכות התורה בבוקר אלא לפני הקריאה בספר התורה, אך רבים מהפוסקים לא קיבלו הצעה זו.²⁰ נוסף על כך, עולה השאלה בדבר משמעותה של קריאה זו, והיו שראו בה כעין חיקוי של המעמד האמיתי של קריאת התורה ואף פגיעה בו.²¹

לגבי קריאת מגילת אסתר לנשים על ידי נשים, הסוגיה פשוטה יותר הואיל ואין צורך במניין בקריאת המגילה (שו"ע או"ח, סימן תרפט, סעיף ב והנו"כ על אתר).²² בעניין זה יש לשים לב לחשיבות של קריאת המגילה ברוב עם, ולוודא שקריאה זו אינה פוגעת בחשיבותה הקהילתית של קריאת המגילה וכן אינה גורמת למחלוקת.²³ עיקרון זה נכון גם לגבי קריאת שאר המגילות במידה שנשות הקהילה מבקשות לקוראן במסגרת נשית.

שיתוף בבית הכנסת שלא בהובלת התפילה

ישנם מספר תחומים שבהם ניתן לשלב נשים במהלך התפילה או ההתכנסות בבית הכנסת בהקשרים שאינם נוגעים להובלת תפילה, דוגמת נישוק ספר התורה במהלך הוצאתו מארון הקודש והחזרתו. דיון בנושא זה מצוי גם סביב רצונן של נשים בריקוד עם ספר התורה במהלך ההקפות בשמחת תורה.

19 גם קריאה בתורה היא אחת מההלכות הזקוקות למניין (משנה, מגילה ד, ג; משנה תורה, תפילה, פרק יב, הלכה ג).

20 ישנן הצעות נוספות לאמירת פסוקים לפני עליית הנשים. בנושא זה ראה באריכות במאמרו של אוהד אופנהיימר "קריאת נשים בתורה" מעליות יט 168 (התשנ"ז).

21 ראה: הרב חיים נבון "קריאת התורה לנשים" באתר "בית המדרש הוירטואלי" (שיעור שישי בסדרת "האישה והמצוות", בסיום השיעור); הרב יובל שרלו "קריאת נשים בתורה במנין נשים בשבת", תשובה באתר "כיפה" (www.kipa.co.il/ask/show/215310); הרב אלישיב קנוהל "הלכות נשים - ההלכה והפולחן הנשי" דעות עמודים 12 [עמ' 37 (התשס"ב)]; וכדעות השונות שהובאו בבלוג "רב צעיר" בנושא "נשים ועליית נשים לתורה בשמחת תורה - כמה קישורים" (ravtzair.blogspot.co.il/2012/10/blog-post_20.html).

22 ראה בעניין זה: "נשים בקריאת מגילה" פניני הלכה (ph.yhb.org.il/05-15-07); הרב אריאל פיקאר "קריאת המגילה ע"י נשים לפני נשים" תחומין יח 361 (התשנ"ח); רבני "בית הלל", "קריאת מגילה לנשים ע"י נשים" (www.beithillel.org.il/show.asp?id=57234#.WQY5btryuUk).

23 במקומות רבים נהגו לעשות קריאה זו דווקא ביום, שבו בדרך כלל נהוג לערוך קריאה נוספת בעבור נשים.

הרמב"ם (משנה תורה, ספר תורה, פרק י, הלכה ח) פוסק כי מותר לכל אדם לגעת בספר התורה:

כל הטמאין ואפילו נדות ואפילו כותי מותר לאחוז ספר תורה ולקרוא בו, שאין דברי תורה מקבלין טומאה...

בדרך זו צעד גם ה"שולחן ערוך" (יורה דעה, סימן רפב, סעיף ט). אכן, חלק מראשוני אשכנז החמירו בדין זה ואף הרמ"א (אורח חיים, סימן פח, סעיף א), שכתב להלכה כ"שולחן ערוך", העיר כי במקומו נוהגים כדעה האוסרת. אכן, גם מדבריו וגם מדברי ה"משנה ברורה" (שם, ס"ק ז) ברור כי מעיקר הדין אין כל בעיה בנגיעת נשים בספר התורה. לאור זאת, בקהילות רבות נהוג בשנים האחרונות שהנשים רוקדות עם ספר התורה ועושות הקפות נפרדות לעצמן;²⁴ ובאותו אופן ניתן גם להעביר את ספר התורה בסמוך לעזרת הנשים כך שהנשים תוכלנה לנשק אותו.²⁵

שיתוף אפשרי נוסף של הנשים בחיי הקהילה הוא באמירת דברי תורה לכלל הקהילה. בעניין זה עולים שיקולים של צניעות ו"וקול בערווה" והפוסקים נחלקו בשאלה זו.²⁶ גם בעניין זה משתקפות למעשה שתי מסורות הקשורות לצורך בהפרדה בין המינים, וכעין דבריו של ה"שרידי אש" (חלק א, סימן עז):

ורק בבית הכנסת יש תקנה קדומה לעשות מחיצות גבוהות, שלא יוכלו להסתכל משום תפילה וקריאת שמע, שאסור מטעם ערוה... אבל באספות של רשות, כגון בשעת הכנסת כלה לחופה או בשעת נאומים ודרשות לא הקפידו מעולם לעשות מחיצות ורק מדקדקים שלא ישבו אנשים ונשים יחד ולא יתערבו זה עם זה. ואמנם ראיתי שמביא דברי המרדכי במס' שבת פ"ג, ש"א, שכתב: כגון מחיצה שעושים בשעת הדרשה בין אנשים לנשים מותר לעשותה בשבת, ע"ש, משמע שעשו מחיצות גם בשעת הדרשה ולא דווקא בשעת תפילה וקר"ש. ונראה שזו

24 ראה: שו"ת שיח נחום, סימן מ; נייר עמדה של רבני "בית הלל" בנושא העמקת שמחת תורה בקהילה (www.beithillel.org.il/show.asp?id=61772#.WQY-pNryuUk).

25 בדרך זו נהגו ברבים מבתי הכנסת של קהילות עדות המזרח, וכך הותר לכתחילה בשו"ת במראה הבזק (חלק ג, סימן כט, "נשיקת ספר התורה ע"י נשים מעזרת נשים"). דרך אחרת היא להעביר את ספר התורה לאישה שתעבור אתו בעזרת הנשים.

26 בקונטרס "קול באישה" שחיבר הרב מאור קיים בהנחיית הרב אליעזר מלמד מופיע: "ובמקום שרגילים לשמוע נאום של אשה או הרצאה, אין בכך איסור" (tinyurl.com/kayam-kol-beisha). אחדים מהפוסקים כתבו שראוי שדבר התורה לא יהיה באמצע התפילה אלא לאחריו, ראה בתשובת הרב יעקב אריאל באתר "ערוץ שבע" (www.inn.co.il/News/News.aspx/266254) ובתשובת הרב יובל שרלו באתר "מורשת" בנושא דבר תורה על ידי אישה (shut.moresheet.co.il/shut2). (לעיל הע' 2). חשוב לציין כי בנושא זה אין גדרים הלכתיים ברורים וההגבלות השונות נובעות משמירה על מסגרת בית הכנסת.

נשים בבית הכנסת ובקהילה

מדת חסידות ולא מצד הדין, ומעולם לא ראינו בארצות ליטא ופולין שידקדקו בזה. והנח לישראל וכו'.

כאשר קהילה מחפשת את הדרך הראויה לה, עלינו לזכור כי בעניינים אלו יש חשיבות מכרעת למציאות החיים היומיומית של בני הקהילה, וכלשונו של הרב נחום אליעזר רבינוביץ (שו"ת שיח נחום, סימן קיב):

חייבים לקחת בחשבון את המערכת הכללית של הדרישות הכלכליות, החברתיות והעיסוקים של בני אדם, עד שאנחנו קובעים מה הם הנהלים שמסוגלים להביא לידי שמירת רמה מוסרית גבוהה... כל קהל צריך לדאוג לציבור שלו ולנסות שאותו הציבור ינהג לפי הכללים המתאימים לו... בכל דבר כזה צריך לשקול זה מול זה ולראות מה יותר מתאים לציבור שאנו דנים בו, מה ייצור מתיחות ומה יפחית את המתח...

כאן המקום להעיר כי שילוב נשים בניהול ספר תורה ובאמירת דברי תורה תלוי ישירות באופיו של מבנה בית הכנסת, שכן הדיון באפשרות האמורות רלבנטי בעיקר כאשר עזרת הנשים ובית הכנסת ממוקמים במפלס אחד.

חלקים נוספים בתפילה

אפשרות נוספת לשילובן של נשים בבית הכנסת ובקהילה נוגעת לחלקים שנוספו במהלך הדורות לגרעין התפילה המקורי והפכו לחלק בלתי נפרד ממנה. "קדיש יתום" נאמר בחלקים אלו של התפילה, לפני תחילת פסוקי דזמרא ובסוף התפילה, ואפשר שניתן לאומרו על ידי אישה, המצויה בעזרת הנשים כאשר בבית הכנסת ישנו מניין גברים. נושא זה, המכונה "קדיש יתומה", נידון בעשרות השנים האחרונות בכתבי הפוסקים ובמאמרים רבים, ומצויות לגביו גישות שונות.²⁷ בהקשר זה נידונה השאלה האם אם אישה יכולה "להפעיל" את מניין הגברים לבדה, או שמן ההכרח שתעשה זאת יחד עם

27 ראה: הרב יואל וולובלסקי "קדיש יתומה" צהר ח 13 (התשס"ב); הרב נריה גוטל "קדיש יתומה - תגובה" צהר שם 21; הרב יהודה איזנברג "קדיש יתומה - תגובה לתגובתו של הרב נריה גוטל" צהר ט 187 (התשס"ב); הרב ארי שבט "הפמיניזם האורתודוקסי במבט גלוי ובמבט ישראלי - תגובה למאמרים בענין 'קדיש יתומה'" צהר שם 195; הרב יואל וולובלסקי "תהליך תורני - תגובה למאמר 'הפמיניזם האורתודוקסי'" צהר יא 141 (התשס"ב); הרב ארי שבט "פמיניזם אורתודוקסי - אגואיזם דתי - תגובה לנ"ל" צהר יג 153 (התשס"ג); הרב יהודה הרצל הנקין "לגופו של קדיש" הצופה (כ"ג אייר התשס"ד); הרבנית מלכה פיוטרקובסקי מהלכה בדרכה (התשע"ד), עמ' 257-295; נייר עמדה של ארגון רבני "בית הלל" בנושא קדיש יתומה (www.beithillel.org.il/show.asp?id=60598#), ובתגובות על כך במוסף "שבת", מקור ראשון, גיליון 830 (5.7.2013), וגיליון 831 (12.7.2013).

גברים האומרים אף הם קדיש: יש שהתירו זאת ואף הביאו לכך תקדימים הלכתיים שונים, ויש שאסרו זאת.

הוא הדין באשר לחינוך ילדות לתפילה ולשאלת אמירת "אנעים זמירות" על ידי ילדות בשבתות ובחגים. ההתייחסויות השונות לסוגיות אלו נובעות מגישות שונות בנוגע לדרך החינוך הראויה, אלא שסוגיות אלו לא נידונו עד כה מבחינה הלכתית. מלבד זאת, נראה שנושאים אלו אינם קשורים רק לדיון הלכתי טהור והם נוגעים לשאלות חברתיות והנהגתיות בתוך הקהילה.²⁸

אירועים קהילתיים

ישנן מספר שאלות העולות סביב אירועים קהילתיים שאינם מתקיימים בהכרח בבית הכנסת, דוגמת השאלה האם ראוי שאישה תוציא את הרבים ידי חובת קידוש היום, שנערך פעמים רבות לאחר התפילה. כך פוסק בעניין זה ה"שולחן ערוך" (אורח חיים, סימן רעא, סעיף ב):

נשים חייבות בקידוש אף על פי שהוא מצות עשה שהזמן גרמא (פי' מצות עשה התלויה בזמן), משום דאיתקש זכור (שמות כ, ח) לשמור (דברים ה, יב) והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה ומוציאות את האנשים הואיל וחייבות מן התורה כמותם.

הט"ז על אתר (שם, ס"ק ב) העיר כי בניגוד לקריאת מגילה, שבה נפסק שלא נכון לכתחילה שאישה תוציא גברים ידי חובה, בקידוש היום נשים יכולות לכתחילה להוציא ידי חובה גברים הואיל ואין כל הבחנה בין אנשים לנשים לעניין חובה זו,²⁹ אולם אחרונים אחרים חלקו על דין זה. למעשה, פסק ה"משנה ברורה" (שם, ס"ק ד) שלכתחילה אישה לא תוציא אנשים ידי חובת קידוש היום הואיל ו"זילא מילתא". ה"משנה ברורה" לא פירש מהי הגדרת "זילא מילתא", ונראה שהיא תלויה במציאות הקובעת האם אכן "זילא מילתא".³⁰

28 ראה גם להלן בנוגע להבחנה בין החלקים הקשורים לתפילה ובין חלקים קהילתיים שאינם נוגעים להובלת התפילה, ודומה שנכון לבחון שאלה זו לאור הבחנה עקרונית זו. נעיר שישנם פתרונות נוספים שניתן לאמץ כגון שירה במקהלת ילדים כך שלא ייווצר מצב שבו ילדות שרות לבדן, והוא הדין בנוגע לגלילת ספר תורה או פתיחת ארון הקודש לאמירת "אנעים זמירות" על ידי ילדות.

29 הט"ז מביא גם את שיטת המהרש"ל והב"ח הסוברים שאישה אינה מוציאה אנשים לכתחילה, וכותב שאין זה מוכרח ולא כך פסק ה"שולחן ערוך".

30 גם דעת "ערוך השולחן" (סעיף ה) היא שנשים מוציאות ידי חובה לכתחילה את הגברים וזהו אינו דין בדיעבד, ולפנינו למעשה מחלוקת אחרונים בשאלה האם יש להחיל על מקרה זה את העיקרון של "זילא מילתא". נוסף על כך נעיר כי ישנן הבנות שונות בנוגע לעיקרון זה (שמוכא בפוסקים בעקבות דברי

שאלה נוספת נוגעת להדלקת נרות חנוכה. לגבי הדלקת נרות חנוכה על ידי אישה פסק ה"שולחן ערוך" (אורח חיים, סימן תרעה, סעיף ג) כי: "אשה מדלקת נר חנוכה, שאף היא חייבת בה...", ועל כך הוסיף ה"מגן אברהם" (שם, ס"ק ד): "פירוש, בעד בני הבית".³¹ דומה אפוא שיש מקום להתיר הדלקת נרות חנוכה על ידי אישה באירוע קהילתי.

כך או כך, בכל הנושאים הללו ראוי לבחון את המצב הקהילתי ולאורו לקבוע מה נכון לעשות - יותר מאשר לאור השאלה מה אפשרי מבחינה הלכתית.

מן הפרט אל הכלל

כאשר נסכם את ההקשרים השונים שעלו במאמרנו נשים לב כי יש להבחין בין שני תחומים:

1. נושאים הקשורים לסדר התפילה בבית הכנסת.
2. נושאים הקשורים לקהילה, לעבודת ה' המשותפת וללימוד תורה שאינם חלק מסדרי התפילה.

נראה כי כאמירה כללית ניתן לקבוע שבנושאים הנוגעים לסדרי התפילה בבית כנסת, יש למנוע עירוב בין נשים וגברים ויש לשמור על המנהג המקובל ולהמעיט בשינויים. לעומת זאת, בשאר הנושאים וכאשר קיים בסיס הלכתי, אין מניעה מלנהוג בדרכים אחרות ובתנאי שהושגה על כך הסכמה קהילתית.

הצורך בהפרדה בין המינים בתפילה עולה מדברי פוסקים והוגים בדורות האחרונים, ונזכיר מספר מקורות הנוגעים ליחס לערבוב בין המינים בסדרי התפילה המקובלים. הרב יואל בן נון הציג שהפרדה זו קשורה להנהגות בסיסיות מימי המקדש:

בכל תולדות הפסיקה החמירו ביותר בעירוב גברים ונשים יחד בדברים שבקדושה... היו אלים ואלות, כהנים וכהנות, קדשים וקדשות, וחגיגות תועבה. בבית המקדש של עם ישראל הרחיקו חוקי הטהרה והקדושה את הזנות הפולחנית לסוגיה, על מנת לעקור אותה כליל. לכן לא הייתה לבנות ישראל

התוספות, סוכה לח ע"א, ד"ה באמת), סביב השאלה האם הוא נאמר במקרים שבהם רמת החיוב שונה בין נשים לגברים או כאשר רמת חיוב זהה אך הדבר עשוי ליצור אי-נעימות כלפי הגברים. ראה בעניין זה בשו"ת בני בנים (חלק ד, סימן ה). כמו כן, בנושא זה יש לבחון מהו מנהג נשות הקהילה בביתן. 31 ראה גם "משנה ברורה" ו"ביאור הלכה" על אתר. לגבי חיוב נשים בהדלקת נר חנוכה, ראה את דבריו של מורנו הרב אהרן ליכטנשטיין "חיוב נשים בהדלקת הנרות" באר מרים - חנוכה 140 (הרב יעקב מדין עורך אחראי; יצחק ברט וחננאל שפירא עורכים, התשע"ג).

גישה אל הקודש... אבל יש דבר שלא נשתנה כל עיקר, והוא יצר לב האדם. ולכן, כל צירוף של גברים ונשים יחד בדברים שבקדושה אין לו מקום, מעצם העובדה שהוא מכניס מתח מיני אל הקודש, חס ושלום... השינוי הדרמטי מחייב זהירות מיוחדת בדברים שבקדושה.³²

כבר בבית המקדש הושם דגש על ההפרדה בין המינים, מתוך הבנה שזוהי הדרך לעבודת ה' הציבורית. המשנה (סוכה ה, ב) מלמדת שתיקון גדול נעשה על ידי בניית מרפסת שמטרתה יצירת הפרדה בין המינים בבית המקדש. הרב יואל בן נון הציע שעיקרון זה קשור להתרחקות מעבודה זרה שהייתה שטופה בזנות, וציין שמעמד האישה בימינו השתנה תכלית השינוי, אך אין זה קשור לעניין צירוף יחד לדברים שבקדושה. הקביעה בדבר הצורך הבסיסי בהפרדה, בתפילה ובדברים שבקדושה, לא הובאה במפורש בפוסקים הראשונים אך רבים מפוסקי דורנו סברו כי הבנה זו היא שעומדת בבסיס ההלכה.

הרב קוק נשאל לגבי בית כנסת בארצות הברית שנבנה ללא עזרת נשים (שו"ת אורח משפט, סימן לה),³³ והסביר שקדושת בית הכנסת וטהרתו תלויות בהפרדה בין המינים:

... וקדושתן של ישראל המנוחלת לנו מימי קדם, להתנהג בטהרה, ובתכונת המדות הקדושות, להנהיג עזרת אנשים ועזרת נשים, במחלקות מיוחדות, אם קדושה זו תבטל ח"ו, ותחתיה יבאו מנהגים זרים של אומות נכריות, המבטלים את יסוד הקודש, ועושים את כניסתנו לבית הכנסת לחטאת, ושליחות יד בקדשי ד', המסורים לנו בסדרי מקדש מעט... ובודאי חייבים אנחנו להתקרב בכל מה שאפשר לנו, ובכל מה שמותר לנו, במקדשי מעט הללו, מעוונות השכינה שלנו בתיכונותינו, לתכונת הקדושה של הבית הגדול והקדוש, שיבנה במהרה בימינו... וקדושת בית המקדש היתה לאבותינו לקו המדה, שחלקו גם בבתי הכנסיות שבכל מושבותיהם עזרת אנשים לבד ועזרת נשים לבד, כמו שהיה הדבר כן בבית המקדש

מטרת ההפרדה אם כן היא למנוע ערבוב בין נשים לגברים - הן סביב עבודת המקדש, הן סביב עבודת ה' בבית הכנסת.

32 מובא כתגובה למאמר של אילת רגב "ברכת חתנים" גרנות ג 153 (התשס"ג).

33 תשובה זו הובאה גם לעיל לגבי נקודה נוספת העולה בהקשר זה: שמיעת קול הנשים בתפילה.

הרב סולובייצ'יק חזר על רעיון זה כאשר עסק בכניסה לבית כנסת שיש בו ישיבה מעורבת. בקובץ המאמרים "איש על העדה"³⁴ מובאות ארבע תשובות של הגרי"ד בנושא ובכולן מצויה תשובה חדה וברורה:

ההפרדה בין המינים בבית הכנסת היא עיקר בסיסי של אמונתנו. חובה זו החלה בשחר ימיה של קהילתנו הדתית-הלכתית והיא נחשבת לאיסור דאורייתא אשר שום מעשה של פסיקה... איננו יכול לבטלו.

הגרי"ד אף הורה לאדם ששאל אותו שלא ללכת לבית הכנסת בראש השנה, הואיל וישבו שם בצורה מעורבת - אף אם בעקבות אי-הליכתו לא ישמע תקיעת שופר:

עדיף שיתפלל בביתו, הן בראש השנה והן ביום הכיפורים, ובלבד שלא יעבור את סף בית הכנסת... עדיף שלא לשמוע קול שופר מאשר להיכנס לבית כנסת שקדושתו חוללה.

הגרי"ד ממשיך ומנמק את עמדתו החד-משמעית (שם, עמ' 172):

מקורה ההיסטורי של ההפרדה בין המינים בבית הכנסת הוא עוד בתקופת בית המקדש... במשך אלפי שנות תולדותיה רוויות הדם, לא סתתה כנסת ישראל מעקרונותיה... הרעיון של "ממעמקים קראתיך ה'" איננו יכול להתממש בבית כנסת שכזה. לדעתי חייבת האורתודוקסיה לגייס את כל כוחותיה ולהכריז מלחמת חרמה כנגד "ניצור" (לא מצאתי מילה מתאימה יותר לכך) של בית הכנסת.

עיקרון זה מובא בהרחבה גם בתשובה בשו"ת במראה הבזק שנכתבה בהנחיית הרב שאול ישראל³⁵. הצד השווה במקורות אלו הוא ההבנה שבבסיס ההלכה עומד הצורך ליצור הפרדה בין המינים בעמידה לפני ה' בבית הכנסת כפי שהיה בבית המקדש.

אם נחזור ונעיין במקרים השונים שפירטנו לעיל, נוכל לשים לב שזהו אכן העיקרון המנחה את הפסיקה בעניינים אלו, כאשר המעשים המותרים הם כאלו שאינם יוצרים עירוב וקלות ראש בתפילה.³⁶ אחדים מהמקרים נמצאים על קו התפר בשאלת השתייכותם לסדרי התפילה ואין בעניין זה גדרים חד-משמעיים.

34 הרב יוסף דב סולובייצ'יק **איש על העדה** (נתנאל הלפגוט עורך, אביגדור שנאן מתרגם, התשע"א), עמ' 164-179.

35 שו"ת במראה הבזק, חלק א, סימן יט.

36 לאור עיקרון זה לא דנו במאמר באפשרות שאישה תהיה חזנית בפסוקי דזמרא או בקבלת שבת. מאידך גיסא, לאור אותו עיקרון נכון לבחון גם את שאלת שיתוף ילדות בבית הכנסת, ראה לעיל הע' 28.

סיכום

מאמר זה הוא אוסף מחשבות ותובנות שנולדו כתוצאה מתהליך בירור קהילתי שטרם הסתיים. חלק משמעותי מעולמנו הדתי הבוגר מתרחש במסגרת הקהילה ובבית הכנסת, כאשר הנשים שותפות מלאות בהתרחשות זו. בשורות אלו ראינו את גבולות הגזרה ההלכתיים המקובלים, וכן את האפשרויות הרבות העומדות על הפרק בתוך הקהילה ובתוך בית הכנסת המסורתי. שינויים שונים אפשריים על ידי תכנון נכון, הקשבה ורגישות כלפי החברים המגוונים של בית הכנסת.

הרב יוסף משאש (שו"ת מים חיים, חלק ב, סימן כד) העמיד את פסיקת ההלכה על שלושה עמודים: הדין, השכל והזמן. הדין עולה מתוך המקורות ההלכתיים המחייבים; השכל הוא שיקול הדעת של החכם; והזמן הוא הרקע ותקופת החיים שבה נפסקת ההלכה. השתדלנו להשתית את דברינו כאן על שלושת העמודים הללו ולאורם לבחון מהי הדרך הראויה ללכת בה.

עם זאת, לשאלה "מה נכון לעשות בהקשרים אלו?" אין תשובה אחת, והיא אינה צריכה להיות מופנית כלפי חוץ. על כל קהילה לבחון בעצמה מהי הדרך שבה יוכלו חבריה לעבוד את ה' לאור המציאות המתחדשת, ההלכה ומסורות בית אבא גם יחד. הבסיס ההלכתי לשינויים שונים קיים ברבים מן הנושאים העולים על הפרק, אך הנהגתם של שינויים אלו תלויה גם ברצון הציבור ובהסכמתו.

והאמת והשלום אהבו.